

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

10. Фельдштейн Д.И. Приоритетные направления психолого-педагогических исследований в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития // Бюллетень Высшей аттестационной комиссии Минобрнауки России. 2018. № 4. С. 20–32.
11. Хаарр Р. Мониторинг развития детей раннего возраста в Казахстане в 2021–2022 гг. исследование знаний, отношения и практики. Нур-Султан, Казахстан : ЮНИСЕФ, 2022. 236 с.
12. Г. К. Ахметова, К. А. Нурумжанова. Инновационно-стратегическая модернизация современной школы Казахстана. Павлодар 2015. 20 с.

ӘОЖ 376.112.4

АСБ БАР БАЛАНЫ ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТА ТЬЮТОРЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Рай Камиля Маратбекқызы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ университеті, «7М01823» - Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығының 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – А.К.Махадиева

Сыныптағы өмірді ғалымдар «жасырын әлеуметтену ортасы» (Р.Бернс), "табиғи тіршілік ету ортасы" (Ф. Джексон) деп атайды, бұл баланың тұлғааралық қатынастар жүйесіндегі жағдайының ерекше маңыздылығы мен болжамдылығын көрсетеді.

Инклюзивті класс-білім беру жүйесіндегі жаңа шындық; ғылыми түсінудің жаңа объектісі болып табылады. Тұлғааралық қатынастар мәселесін зерттеуді шартты түрде екі үлкен топқа бөлуге болады. Зерттеулердің бірінші тобы инклюзивті сыныптарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың социометриялық мәртебесін анықтауға; осы сыныптарда білім алушылардың эмпатия, төзімділік деңгейін анықтауға; жалпы білім беру және инклюзивті сыныптардағы үйлесімділік көрсеткіштерін салыстыруға бағытталған. Екінші топ-инклюзивті сыныптарда тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру технологияларын, әдістерін әзірлеуді іздеу [1].

Стокгольм университетінің профессоры Ульф Джонссон «бала білім беру мекемесінің мәдениетіне енген кезде ғана оқытуды инклюзивті» деп атауға болады деп санайды. Ол бала үшін маңызды мәдениеттің үш түрін ажыратады:

- 1) оқыту мәдениеті, яғни сабақта мінез-құлық ережелерін меңгеру, әдістерді меңгеру, білімді меңгеру және т.б.;
- 2) білім беру мекемесінде мінез-құлық нормаларын, ересектермен қарым-қатынас нормаларын меңгеруді, балабақшада немесе мектепте балаға тән рөлдерді қабылдауды көздейтін күтім мәдениеті;
- 3) құрдастар мәдениеті, яғни балалар ұжымында басым болатын балалар тобының тілін білу, құрдастарымен қарым-қатынас жасау үшін қажетті еркіндік пен автономияның болуы және т.б. [2].

"Creating Positive School Experiences for Students with Disabilities" мақаласының авторы, американдық зерттеуші А. Милсомның айтуынша, " мұғалімдер балаларға ынтымақтастық қарым-қатынастарын дамытуға көмектесуге міндетті, тек бірлескен жұмыс пен тікелей ынтымақтастық ЕББҚ ететін балалардың сыныптастарымен оң қарым-қатынасын қалыптастыра алатынын түсінеді. Мұғалім балалардың бір-бірімен сәтті қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға бағытталған сабақтарға нақты құрылымдалған элементтерді енгізуі керек" [3]. Бұл дағдылар ең тиімді, дейді автор, балалар топтары орындайтын проблемалық-бағдарланған тапсырмалар мен ойындарды дамытады, олардың әрқайсысына міндетті түрде мүмкіндігі

шектеулі балалар кіреді. Жалпы мәселені немесе мәселені шешу балалар тобын біріктіруге және шектеулерге баса назар аударуды азайтуға көмектеседі.

Тағы бір американдық ғалым Л. Левинсон "Teaching Tolerance" журналында жарияланған "Disability Awareness: we're in it Together" [4] мақаласында балалардың белгілі бір жобада бірлесіп жұмыс істеуін көздейтін жобаға бағытталған инклюзия (project-based inclusion) ретінде ЕББҚ ететін бала құрдастарына төзімділік көзқарасын қалыптастыруды әдісін сипаттайды.

К.А. Уильямстың "Disability Awareness: 24 lessons for the Inclusive lassroom" [5] инклюзивті сыныптарға арналған сабақ жоспарларын ұсынады, олардың мақсаты қарапайым балалар мен ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды біріктіру, сыныптың барлық мүшелері арасында жақынырақ және мейірімді қарым-қатынас орнату және қарапайым балаларға ерекше қажеттіліктер туралы білім беру.

Профессор Н.М. Назарова атап өткендей, инклюзивті мектепте / сыныпта "қатысуға, барлық оқушыларды да, олардың ата – аналарын да танымдық іс – әрекетке, өзара сыйластыққа, сенімге, оң қарым-қатынасқа негізделген мектеп өміріне қосуға бағытталған жұмыстың ерекше компоненттері жұмыс істеуі керек" [6]. Автор осы компоненттердің кейбірін атайды: қарапайым балалар мен ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды өзара оқыту, әртүрлі тапсырмалармен бірлесіп жұмыс істеу, шағын топтарда жұмыс істеу, оның құрамдас элементтерін бөле отырып, жалпы тапсырма бойынша ұжымдық жұмыс (мысалы, жоба әдісі және оны презентациялау), еркін өзіндік жұмыс мүмкіндігі, тәрбиелік жағдайлар, әлеуметтік жобалар және т. б.

Инклюзивті сыныптарда оқитын ерекше білім беруді қажет ететін балалар бөлек оқитын балаларға қарағанда жағымды әлеуметтік және эмоционалды мінез-құлыққа бейім болып келеді. Мысалы, қалыпты сыныпта оқу АСБ бар оқушыларды жақсы оқуға шабыттандырады және ынталандырады. Кәдімгі мектепте оқу баланың даму ерекшеліктерімен қажетті әлеуметтік дағдыларды игеруге көмектеседі. Балабақшаға және мектепке қабылданбаған адамға "оқытылмайтын" деп есептей отырып, қоғамда қабылданған ережелер мен нормаларды ересек жаста игеру әлдеқайда қиын болады. Сонымен қатар, когорттық эффект өз көрінісін табады: адам неғұрлым үлкен болса, оның бала кезінен тиісті көмек алу ықтималдығы соғұрлым аз болады. Нәтижесінде диагнозға тікелей байланысты болмауы мүмкін проблемалар пайда болады. Мысалы, егер адам сөйлеуді қолданбаса және қосымша немесе балама байланыс құралдары болмаса, өз сезімдерін білдіре алмау салдарынан дүрбелең немесе агрессияға алып келеді. Сондықтан осындай жағдайға алып келмес үшін мектеп тарапынан білім беру процесі сәтті өтуі тиіс.

Мектеп тарапынан АСБ бар баланы білім беру процесіне сәтті енгізу үшін не қажет?

Сүйемелдеу қызметі. Әлемдегі кез-келген даму ерекшеліктері бар баланы қалай оқыту керектігін білетін мұғалімді елестету қиын. Сондықтан мұғалімдерге оқу материалдары мен тапсырмаларды белгілі бір баланың жеке ерекшеліктеріне қарай өзгерту үшін көмек қажет.

Оған белгілі бір АСБ бар балалардың қажеттіліктерін түсінетін сүйемелдеу қызметінің мамандары көмектесуі керек: педагог-психологтар, логопедтер, әлеуметтік және арнайы педагогтар, тьюторлар. Олардың міндеті — мұғалімдерге не істеу керектігін айтып қана қоймай, білім беру процесінің бір бөлігі болу: оқушылардың мінез-құлқын ерекшеліктерімен бағалау, оқыту және қолдау бағдарламасын құру, жаңа оқушының ерекшеліктерін ересектерге де, балаларға да түсіндіру.

Мектепте психологтың, логопедтің немесе арнайы мұғалімнің болуы әрдайым бұл маманның балаларды оқытудың және инклюзияны қолдаудың заманауи және тиімді технологияларына ие екендігіне кепілдік бермейді. Оған да кәсіби көмек қажет болуы мүмкін.

Көптеген жағдайларда баланы ертіп жүретін тьютордың қажеттілігі туындайды. Тьютор-бұл іс-әрекеті білім беру процесін мүмкіндігінше жекелендіруге көмектесетін адам [7]. Біреуге

бұл тек бейімделу кезеңінде қажет болады, ал басқа балаларға барлық оқу уақытында қажет болады.

Тьютор оқушымен сабақта жұмыс істейді: мысалы, қажетсіз мінез-құлықты жеңуге көмектеседі немесе нұсқауларды толығырақ түсіндіреді. Ал үзілісте ол оқушыны құрдастарымен қарым-қатынас процесінде қолдайды және қажет болған жағдайда мектеп бойынша қозғалыстар кезінде бірге жүреді. Өз жұмысын тиімді құру үшін тьюторларға арнайы дайындық қажет.

Бала жасанды түрде жасалған ортада емес, денсаулығының ерекшеліктері жоқ құрдастарының арасында болған кезде, ол басқа балалардың деңгейіне тезірек "тартылады", бейімделеді. Әлеуметтік бейімделу-бұл тиісті жылдамдықпен жаза немесе оқи білу емес. Бұл әлдеқайда кең ұғым: сіз өмір сүретін ортада өзіңіздің бастапқы деректеріңізбен өзіңізді жүзеге асыра білу. Сондықтан, ерте ме, кеш пе, бала "үлкен әлемге шығып", басқалармен қарым-қатынас жасауы керек. Бұл тәжірибе неғұрлым ерте басталса, соғұрлым жақсы. Әрине, ол позитивті болуы керек, өйткені егер бала әлемге шығып, кемсітушілікке тап болса, бұл үйде оқытудан гөрі зиян тигізуі мүмкін.

Инклюзивті білім беру мекемесінде АСБ бар баланы тьюторлық қолдау - бұл бір-бірімен байланысты кезеңдер тізбегі: диагностикалық; жобалау; іске асыру; аналитикалық. Осы кезеңдердің әрқайсысының өзіндік ерекшелігі бар және мұғалімнің іс-әрекетінің мазмұнында да, оның жұмысында да көрінеді. Бұл балада бар бұзушылық, онымен жұмысты ұйымдастырудың ерекшеліктерін анықтайды.

Тьютордың алдында тұрған басты міндет, егер мекемеде АСБ бар балалар болса, баланы ұжымға бейімдеуге көмек ұйымдастыру, психологиялық белсенділікті ынталандыру, АСБ бар баласымен байланыс орнату болып табылады. Жұмыс аутист баламен байланыс орнатудан басталады. Бірінші кезеңде балаға сабаққа арналған бөлмені өз бетінше тексеруге, қоршаған ортаға, қоршаған заттарға үйренуге мүмкіндік беріледі.

Әр бала үшін қоршаған ортаға біртіндеп бейімделуге мүмкіндік беретін жеке жұмыс жоспары жасалады, ол әр күннің режимдік сәттерінің жүйелілігін болжайды, бұл бейімделудің міндетті компоненті ретінде белгілі бір әдеттер мен ережелердің стереотипін құрудың табиғи және икемді тәсілдерін дамытуға қызмет етеді, сенімділік пен тұрақтылық сезімін береді.

АСБ бар балаларға ересек адамның үнемі қолдауы қажет, сондықтан екінші кезеңде біз баланың эмоционалды және интеллектуалды тәжірибесін байытуға ықпал ететін бірлескен іс-шараларды ұйымдастырамыз. Бұл мәселені шешу мұғалімнен баланың көңіл-күйін сезінуді, оның мінез-құлқын түсінуді және оны түзету жұмыстарында қолдануды талап етеді. Тьютор баланы әлеммен неғұрлым белсенді және күрделі қарым-қатынасқа көшуге көмектесу үшін үнемі жігерлендіріп, қолдауы керек [8].

АСБ бар оқушы өзіне сәл өзгеше көңілді талап етеді, дегенмен тьюторлық жұмыстың жалпы бағыты кез келген бала үшін бірдей болып қала береді. Тьютордың мақсаты – АСБ бар баланы мектеп ортасына сәтті қосу үшін жағдай жасау. Баланы енгізудің сәттілігі оның білімі мен дағдыларының (танымдық саланың) дамуына, оқу процесі мен мектепке (эмоционалды сфера) қатысты оң эмоционалды көзқарасқа, қарым-қатынас жасау қабілетіне (коммуникативті сфера) және баланың тәуелсіз болуына байланысты.

Кедергісіз ортаны қалыптастыру - бұл дамуында ерекшеліктері бар бала өзіне бейімделген білім беру бағдарламасын ыңғайлы қарқынмен және тиісті көлемде игере алатын жағдайлар. Сонымен қатар, даму ерекшеліктері бар баланы сүйемелдеу әрекеті ол орналасқан балалар тобының білім беру және коммуникативті кеңістігін бұзбауы керек. Қосымша көп функциялы кеңістіктің болуы баланың демалыс бөлмесі, баланы күтіп отыратын ата-аналар үшін бөлінген орын, ойын бөлмесі, қозғалыс аймағын қарастырады. Сонда тьютор даму

ерекшеліктері бар бала мен мектеп ортасындағы басқа балалар мен ересектер арасындағы делдал рөлін атқарады.

Мектептегі ортаны кедергісіз болу және АСБ бар баланы дамытуға ынталандыру үшін тьютор жұмысына келесі ұғымдар негізделуі керек:

- балаға сену,
- оның жеке басына деген шынайы қызығушылықты арттыру;
- ерекшеліктерімен қабылдау,
- шыдамдылық,
- білім берудегі жүйелілік.

Қорытындылай келе, тьютор үшін инклюзивті сыныпта өмірді ұйымдастыруға, жалпы сыныппен және АСБ бар баламен жұмыс істеу тактикасын жасауға шығармашылықпен, даралықпен қарау маңызды деп санаймыз. Тьютордың сыныптағы АСБ бар балаға берген қолдауының бірі – кедергісіз ортаны қалыптастырудан басталады. Инклюзивті сыныптар әлеуметтік стереотиптерді бұзуға және шынымен демократиялық атмосфераны қалыптастыруға, мұғалімдердің жауапкершілігін арттыруға, олардың біліктілігі мен құзыреттілігін жетілдіруге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Н.В.Старовойт «инклюзивный класс – территория взаимопонимания, взаимодействия и творчества». Вестник Череповецкого государственного университета. 2018. №4(85).
2. Алехина, С.В. Принципы инклюзии в контексте развития современного образования /С.В. Алехина // Психологическая наука и образование. – 2014. – № 1.
3. Milsom, A. Creating Positive School Experiences for Students with Disabilities / A. Milsom // Professional School Counseling Journal. – 2006. – № 10(1).
4. Lewinson, L. Disability Awareness: We're In It Together / L. Lewinson // Teaching tolerance. – 2009.
5. Williams, K.A. Disability Awareness: 24 Lessons for the Inclusive Classroom / K.A. Williams. – Portland:Walch Publishing, 2000.
6. Педагогика инклюзивного образования: учебник / Т.Г. Богданова, А.М. Гусейнова, Н.М. Назарова [и др.]; под ред. Н.М. Назаровой. – М.: ИНФРА-М, 2017.
7. Кутепов М.М., Бегоутов Л.С. Информационные технологии в спортивном судействе/В сборнике: Интеграция информационных технологий в систему профессионального обучения сборник статей по материалам региональной научно-практической конференции. Нижегородский государственный педагогический университет им. К.Минина. 2016.
8. Морозов С.А. Детский аутизм и основы его коррекции. – М.: Сигналь, 2002.

ӘОЖ 178.96

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АҚПАРАТТЫ ТҮСІНІП ОҚУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Рыспаева Сандугаш Ерлановна

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, әлеуметтік ғылымдар факультетінің, «Педагогика және психология» мамандығының 1 курс студенті, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – С.Елтайқызы

Оқу – қоршаған ортаны тану құралының бірі. Ол оқушының логикалық ойлауы мен тілін дамытады. Бастауыш білім беру кезеңдегі түсініп оқудың өзектілігі оқушының мектеп